

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Emin Yayınları

Hadislerin Mana ile Rivayetini Tespit İmkânı

Prof. Dr. Bekir TATLI

2. Baskı, Bursa 2017

Dizgi ve sayfa tasarımı: Bekir TATLI

e-posta: tatlibekir37@gmail.com

Baskı: Stüdyo Star Ajans Matbaacılık Ltd. Şti.

Nilüfer Ticaret Merkezi Bursa

Sertifika No: 15366

EMİN YAYINLARI

Fethiye Mah. Kırlangıç Sok. No: 2, 16140 Nilüfer/BURSA

Tel: (0224) 242 28 97-8, Faks: (0224) 241 25 69

www.eminyayinlari.com

© Bütün yayın hakları yazara aittir.

ISBN: 978-605-64062-1-8

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Hadislerin Mana ile Rivayetini Tespit İmkânı

Bekir TATLI

1. Hadis 2. Sünnet 3. İslâm Dini 4. Din

ISBN: 978-605-64062-1-8

Sertifika No: 15366

**HADİSLERİN
MANA İLE RİVAYETİNİ
TESPİT İMKÂNI**

Prof. Dr. Bekir TATLI

Bursa 2017

BEKİR TATLI, 1973 yılında Üsküdar'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini memleketi Kastamonu'da tamamladı. 1991'de Kastamonu İmam Hatip Lisesi'nden mezun olduktan sonra, aynı yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. Mezuniyetin ardından 1996 tarihinde Kocaeli Gebze İmam Hatip Lisesi'ne meslek dersleri öğretmeni olarak atandı. 1999 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Hadis Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansını (2000); Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktorasını tamamladı (2005). Aynı yıl vatanî görevini ifa etti. 2009'da Yardımcı Doçent, 2011'de Doçent, 2017'de Profesör unvanı aldı. Halen Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki öğretim üyeliği görevine devam etmekte olup, evli ve iki çocuk babasıdır.

Kitapları

- ✚ *Âyet ve Hadislerde İsrâ ve Miraç Olayı,*
Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 2008.
- ✚ *Mimarî Hadisleri,*
Türk İslâm Mimarîsini Taçlandıran Peygamber Sözleri,
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- ✚ *Eğitim ve Öğretimde Altın Kurallar,*
(Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Halifelerinden Sûfi Mehmed Paşa
Dârülhadisi Müderrisi Kastamonulu Muharrem Efendi:
Terçîbü'l-müteallimîn), Ekrem Matbaası, Adana 2013.
- ✚ *Cibril Hadisi ve İslâm Düşüncesine Yansımaları,*
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015.
- ✚ *Akademik Hadis Araştırmaları-I,*
Emin Yayınları, Bursa 2016.
- ✚ *Akademik Hadis Araştırmaları-II,*
Emin Yayınları, Bursa 2016.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	1
---------------	----------

GİRİŞ	5
--------------	----------

A. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI	5
B. ARAŞTIRMANIN METODU	8
C. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
1. Haber (الخبار)	10
2. Rivayet (الرواية)	13
3. Eser (الأثر)	14
4. Hadis (الحديث)	16
5. Lâfız (اللفظ)	18
6. Mana (المعنى)	19
7. Sübut (الثبوت)	20

BİRİNCİ BÖLÜM	23
----------------------	-----------

HABERLERİN NAKİL GELENEĞİ	23
----------------------------------	-----------

A. İSLÂM ÖNCESİ NAKİL KÜLTÜRÜ	24
1. Sözlü aktarım	25
2. Yazılı aktarım	27
B. İSLÂM DÖNEMİNDE NAKİL GELENEĞİ	28
C. MÜTEVÂTİR VE ÂHÂD HABERLER	31
1. Ehl-i Sünnet'in görüşü	33
a. Ehl-i Hadis	34
b. Ehl-i Rey	36

2. Mu‘tezile’nin görüşü	37
3. Şî‘a’nın görüşü	37

İKİNCİ BÖLÜM **39**

LÂFİZ-MANA İLİŞKİSİ **39**

A. LÂFIZLARIN MANAYA DELÂLETİ	45
B. LAFZEN RİVAYET	51
1. Kur’ân’ın lafzen rivayeti	54
a. <i>Tercüme</i>	55
b. <i>Meal</i>	56
c. <i>Tefsir</i>	57
d. <i>Te’vil</i>	58
e. <i>Yedi harf meselesi</i>	59
2. Hadislerin yazımı ve lafzen rivayeti	61
a. <i>Hadislerin tahammül ve edasında sahabenin rolü</i>	67
b. <i>Nöbetleşe hadis tahammülü</i>	71
3. Hadislerin lafzen rivayetinin imkânı ve sınırları	74
4. Hadislerin geç dönemde yazıldığı iddiaları	76
C. MANEN RİVAYET	80
1. Manen rivayet ile kastedilen nedir?	81
2. Kur’ân’da manen rivayet	86
a. <i>Aynı olayın farklı ayetlerde değişik anlatımı</i>	86
aa. <i>Musa-Firavun kıssası</i>	86
ab. <i>Âdem-İblis kıssası</i>	89
b. <i>Geçmiş milletlerden bahisler</i>	92
3. Hadislerin manen rivayeti	93

<i>a. Hz. Peygamberin tebliğ görevi ve tebliğ teşviki</i>	94
<i>b. Peygamber-vahiy ilişkisi</i>	98
<i>ba. Hadislerin vahiy ürünü olup olmadığı</i>	104
<i>bb. Metluv/gayr-i metluv vahiy konusu</i>	105
<i>bc. Kutsî hadisler</i>	107
4. Manen Rivayete Karşı Çıkanlar	116
5. Manen Rivayete Taraftar Olanlar	120
6. Manen Rivayeti Doğuran Sebepler	133
<i>a. Hz. Peygamberden kaynaklanan sebepler</i>	133
<i>aa. Hadisleri Kur'ân gibi yazdırmaması</i>	133
<i>ab. Olayın tekerrürü</i>	135
<i>ac. Cevapların birden fazla olması</i>	137
<i>b. Sahabeden kaynaklanan sebepler</i>	139
<i>ba. Hadisin bir kısmını işitmesi</i>	140
<i>bb. Dikkat eksikliği</i>	143
<i>bc. Dinleyenin fizyolojik ve ruhî durumu</i>	145
<i>c. Arap dilinden kaynaklanan sebepler</i>	145
<i>ca. Kelimenin farklı şekillerde okunabilmesi</i>	148
<i>cb. Kelimenin ezdâd'dan olması</i>	149
<i>d. Râvilerin hadisler üzerindeki tasarrufu</i>	151
7. Manayla Rivayetin Sonuçları	154
<i>a. Fıkhî ihtilaflarda manen rivayetin rolü</i>	156
<i>b. İtikâdî ihtilaflarda manen rivayetin rolü</i>	165
<i>c. Hadislerde lahn ve hadislerle istişhâd</i>	175
<i>d. Müteşâbih hadisler</i>	179
8. Manayla Rivayetin Şekilleri	182
<i>a. Lâfzî müradifiyle değiştirme</i>	182
<i>b. Muhteva ve mefhum rivayeti</i>	189

<i>c. Ziyade-noksan, takdim-tehir</i>	192
<i>d. Takti', ihtisar, telfik</i>	194

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **199**

MANEN RİVAYETİ TESPİT İMKÂNI **199**

A. ÂHÂD HABERLERDE SÜBUT PROBLEMİ	201
B. SÜBUT PROBLEMİNİN DOĞURDUĞU SONUÇLAR	205
C. MEVCUT KAYNAK HADİS KİTAPLARININ DURUMU	212
1. Hadisçilerin görüşü	212
2. Fıkhî mezheplerin görüşü	220
3. İtikâdî mezheplerin görüşü	227
4. Mutasavvıfların görüşü	230
5. Müsteşriklerin görüşü	233
6. İslâm modernistlerinin görüşü	238
D. MANEN RİVAYET TESPİT EDİLEBİLİR Mİ?	252
E. HADİSLERİN ANLAŞILMA PROBLEMİ	269

SONUÇ **289**

KAYNAKLAR **299**

DİZİN **315**

A. KAVRAMLAR	315
B. ÂYETLER	341
C. HADİSLER	343

ÖN SÖZ

Hadis tarihinin en önemli konularının başında şüphesiz hadislerin “sübut” ve “anlaşılma” problemleri gelmektedir. Sübut konusunun da en mühim sebeplerinden biri olarak, hadislerin mana ile rivayet edilmiş olması gösterilmektedir. Bununla demek istenen odur ki, hadis metinleri Hz. Peygamber’in sağlığında yazılmadığı için hafıza yoluyla ve manen rivayet edilmiştir; dolayısıyla asırlar boyunca nakledilen metinlerin Rasûlullah’a aidiyeti şüpheli olduğundan bunlara güvenilmesi mümkün değildir. Fakat bu iddianın ele alınması gereken pek çok yönü vardır.

Söz gelimi Hz. Peygamber’in hayatta olduğu dönem içerisinde hadislerin yazılmadığı iddiası ciddi bir temelden yoksundur. Çünkü bireysel olarak da olsa, adı hadis yazım faaliyetiyle anılan pek çok sahâbîden söz edilir. Diğer yandan bizzat Hz. Peygamber (s.a.) tarafından da diplomatik veya yeni dine davet amaçlı bazı metinlerin/mektupların yazdırıldığı bilinmektedir. Rasûlullah’ın izni ve bilgisi dâhilinde hadis yazımına devam eden Abdullah b. Amr b. el-Âs gibi sahâbîlerin varlığı da inkâr edilemez. Ancak tabii ki hadislerin tamamının Kur’ân-ı Kerim gibi ciddi bir yazım faaliyetine konu olduğundan ve sistemli olarak yazıldığından söz etmek mümkün değildir.

Dolayısıyla buna bağlı olarak hadislerin bütünüyle hafızadan nakledildiği iddiaları da tam olarak doğruyu yansıtmamakta, eksik bir değerlendirme olmaktadır. Hafızanın yoğun olarak kullanıldığı doğru olmakla birlikte sahabe'nin elde ettikleri bilgileri zaman zaman ilim meclislerinde ve kendi aralarında müzakere ettikleri düşünüldüğünde, hadislerin tamamen hafızanın insafına terk edildiği şeklindeki bir tevehhüm veya yanıltmanın da doğru olmadığı anlaşılacaktır.

Diğer taraftan hadislerin uzun yıllar mana ile nakledildiği ve bu yüzden Rasûlullah'a ait orijinal lâfızların kaybolduğu iddiaları da oldukça yanıltıcı ve izaha muhtaç bir konudur. Her şeyden önce bu iddia, hadislerin Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı gibi orijinal lâfızlarla değil manen rivayet edildiği ön kabulüne dayanmaktadır. Ne var ki, bir sözün sonradan değişip değişmediğini tespit edebilmek için öncelikle onun orijinal halinin hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde elde edilmesi zaruridir. Bu yapılmadığı takdirde orijinal lâfızların değişime uğradığından nasıl ve neye göre söz edilebilecektir?

Rasûlullah'ın söz ve davranışlarının bütünü olan hadis ve Sünnet'e dair verilerin de lâfzen değil manen nakledildiği iddiasını ispatlamak için onun bütün fiillerinin mütevâtir olarak olarak kaydedilebilmiş olması gerekir. Üstelik bu yapılırken, söz gelimi bir lâfız Hz. Peygamber'in fem-i muhsininden kaç değişik şekilde sâdır olmuşsa bunların tamamının da doğru olarak tespiti elzemdir. Dahası, bu da Rasûlullah'ın aynı cümleyi farklı ortamlarda defalar-

ca tekrarlaması durumunda bunların eksiksiz bir şekilde kaydedilmesini gerekli kılacaktır. Hem de metin içinde takdim-tehîre izin vermeden, mufassal metni muhtasar bir şekilde dönüştürmeden, metnin hiçbir tasarrufa maruz kalmasına müsaade etmeden, kısacası “olduğu gibi” kayıt işlemi yerine getirilecektir. Bu aşamada kelimelerin mürâdifinin/eş anlamlısının bile kullanılması durumunda lâfzın değiştiği kabul edilecek ve buna da asla izin verilmeyecektir.

İşte bu yapılmadığı takdirde, hangi hadisin lâfzen ve orijinal lâfızları korunarak, hangilerinin de mana olarak nakledildiğini tam olarak kestirebilmek kolay iş değildir. Tarih boyunca gelişen “manen rivayet” algısında hâkim olan kanaat; aynı cümlenin birden fazla anlatım şekli varsa, bunların mana ile rivayet edildiğini kabul anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışta, aynı konudan bahseden hadis metinlerinde yer alan ve manaya tesiri olmayan farklı lâfızların her birinin de bizzat Hz. Peygamber’e (s.a.) ait olma ihtimali göz ardı edilmiştir ki bizim asıl itirazımız işte bu noktadır ve çalışmamızın mihveri de burasıdır. Bizce Rasûlullah’ın (s.a.) farklı lâfızlar kullanmış olma ihtimalini hesaba katmayan bu bakış açısı, manen rivayetin tüm boyutlarıyla doğru olarak anlaşılmasında ciddi yanlışlara sebep olmaktadır.

Dolayısıyla bizim bu çalışmamız, büyük oranda manen rivayet edildiği düşünülen hadislerin gerçekten de lâfzen mi yoksa manen mi nakledildiğini tespit edebilmenin mümkün olup olmadığını teorik ve pratik düzeyde sor-

gulamakta, söz gelimi bunun mümkün olmadığı anlaşıldığında bizzat Rasûlullah'tan kaynaklanan farklı anlatımları nereye koymamız gerektiğini tartışmaktadır.

Bu yönüyle ele aldığımız konuların bütünüyle yeni bir iddia ortaya koyduğunu söylemesek de, mana ile rivayet olgusuna değişik açılardan da bakmanın mümkün olduğunu bu çalışmamız esnasında verdiğimiz örnekler üzerinden göstermeye gayret edeceğiz. Bize göre manen rivayet konusu; “kabul eden âlimler, etmeyen âlimler, mana ile rivayetin şartları ve şekilleri” gibi klasik yaklaşımların da ötesinde, “manen rivayeti tespit imkânı” açısından da yeniden ele alınmayı hak edecek derecede önemlidir. Konunun yeniden tartışılması anlamında yaptığımız bu küçük çalışmanın katkı vereceğini umuyoruz.

Geçmiş büyük âlimlerimizin dediği gibi; gayret bizden tevfik/başarı Yüce Allah'tandır.

Bekir TATLI
Ekim 2017, Adana